

Konferencija *Žene u političkoj filozofiji*
– u čast nasljeđu Hannah Arendt
Zagreb, 27. studeni 2025.
Izvještaj

Dana 27. studenog 2025. godine održana je konferencija pod naslovom *Žene u političkoj filozofiji – u čast nasljeđu Hannah Arendt* u organizaciji Centra za istraživanje žena u filozofiji pri Institutu za filozofiju u Zagrebu te u sklopu projekta *Hrvatske filozofkinje* financiranog sredstvima Europske unije kao dio Nacionalnog plana oporavka i otpornost – NextGenerationEU. Konferencija je održana na engleskom jeziku uz posljednje dvije sekcije izlaganja na hrvatskom jeziku.

Plenarno izlaganje »Between Past and Future« održala je renomirana profesorica Nadežda Čačinovič. U njemu je postavila i nastojala odgovoriti na pitanja »je li naša prošlost važna za našu budućnost?«, »je li ta kauzalna veza trivijalna?« i »imamo li izbora?«. Profesorica Čačinovič ističe se svojim radom i doprinosom po pitanju proučavanja misli Hannah Arendt i prijevodima njezinih tekstova što ju čini sjajnim izborom za otvaranje ove konferencije.

Sljedeće izlaganje naslovljeno »Kant's Sensus Communis and Arendt's Political Judgements« održala je Lara Oštarić. Izlaganje se temeljilo na ideji *sensus communis* koju Kant razvija u svojoj trećoj *Kritici*, a koja je utemeljena u koncepciji čistog estetskog suda. *Sensus communis* je, za Kanta, »bezinteresni osjećaj participiranja u čovječanstvu kao cjelini«. Pojedinaac može iskusiti taj osjećaj samo ukoliko zauzme univerzalno gledište čistog estetskog suda, a ne osobno gledište. Oštarić istražuje primjenu Kantovog estetskog rasuđivanja i njegovu ideju *sensus communis* u političkoj filozofiji Hannah Arendt.

Marita Brčić Kuljiš održala je izlaganje »The Idea of Participatory Equality in the Philosophy of H. Arendt«. Izlaganje je započela poznatim citatom Hannah Arendt iz *Izvora totalitarizma*: »Mi nismo rođeni jednaki; mi postajemo jednaki kao članovi društva na temelju snage naše odluke da garantiramo jedni drugima uzajamna jednaka prava« (1951, p. 301). Odbacivanjem prirodne jednakosti, Arendt odbacuje ideju da su ljudska prava utemeljena na nemogućnosti njihovog ostvarenja izvan političke zajednice. Međutim, taj pristup generira nekoliko pitanja i dvosmislenosti. U nastojanju objašnjavanja temelja jednakosti, pod pretpostavkom uklanjanja svih oblika metafizičkih karakteristika zajedno sa svim onima koji prethode političkim, u izlaganju se analiziralo nekoliko aspekata definicije jednakosti Hannah Arendt. Brčić Kuljiš prvo je analizirala tvrdnju da

»nismo rođeni jednaki« čime se nameće pitanje: ukoliko nismo rođeni jednaki na temelju čega su naša prava jednaka? Zatim, je analizirala tvrdnju da »postajemo jednaki kao članovi skupine/društva« te se pitala o kojoj se tu grupi radi, jesmo li jednaki kao članovi te grupe ili postajemo jednaki postajući članovima te grupe? Brčić Kuljiš naposljetku je analizira tvrdnju da jednakost ovisi o »snazi naših odluka da garantiramo jedni drugima uzajamna jednaka prava«. Time se ključan aspekt postajanja jednakim nalazi u aktivnosti pojedinca koji odlučuje prepoznati drugog kao jednakog sebi. Izlaganje je analiziralo ideje u kontekstu imanja prava i prava na političku zajednicu. U izlaganju se obradila ideja jednakosti u kontekstu participatorne jednakosti. Ideja participatorne jednakosti, konstanta svijesti osobne odgovornost prema jednakosti može biti zaštita protiv totalitarizma.

Marija Brajdić Vuković održala je izlaganje pod naslovom »Loving the World Enough to Act: Gendered Practices of Scholar-Activism in Science«. Hannah Arendt nas u djelima *Ljudsko stanje* i *Kriza u obrazovanju* potiče da »volimo svijet dovoljno da preuzmemo odgovornost za njega«. Ovo izlaganje pretpostavlja taj imperativ Hannah Arendt, *amor mundi*, kao prizmu za razumijevanje rodničkih praksi u akademskom aktivizmu suvremene znanosti. Umjesto koncentracije na prosvjede i kolektivnu mobilizaciju, ovo izlaganje bavilo se tišim, svakodnevnim oblicima odgovornosti kojima znanstvenici u akademiji održavaju i obnavljaju svijet znanosti. Na temelju fenomenoloških intervjua sa znanstvenicima i znanstvenicama u Hrvatskoj, u područjima prirodnih, tehničkih, biomedicinskih, i društvenih znanosti, u ovom izlaganju autori proučavaju kako živuća iskustva postaju izvor društveno-odgovornog istraživanja i prakse. Znanstvenici često govore o odgovornosti normativno i proceduralno – rad u skladu sa standardima, točnost podataka, profesionalne dužnosti. Znanstvenice, za razliku od znanstvenika, imaju tendenciju prepoznavati društvene probleme i motivirane su ih adresirati u vlastitom istraživanju – prenose brigu, mentorstvo, svijest o društvenim krizama u znanstvene vrijednosti i projektne ciljeve. Time se opimjeruje ono što Arendt naziva djelovanje: sposobnost za ponovni početak, umrežavanje veza koje održavaju svijet. To čitanje uz feminističku epistemologiju (Haraway, 1988; Harding, 1991) i etiku epistemičke obnove, otkriva rodno obojenu politiku brige i obnove znanstvenog života. U smislu Hannah Arendt, akademski aktivizam nije samo kritika ili otpor nego rad iz ljubavi prema svijetu koji je vrijedan nasljeđivanja. Prepoznavanje takvih praksi poziva sveučilišta da promisle o odgovornosti – gledanje na nju ne kao na poslušnost nego kao oblik ljubavi prema svijetu putem znanja, odnosa i brige.

Natalie Nenadic održala je izlaganje pod naslovom »Thinking with Hannah arendt about the Harms of AI Deepfake Pornography«. Nenadic primjenjuje

pojam banalnosti zla Hannah Arendt na suvremenu temu *deepfake* pornografije koja disproporcionalno utječe na žene. Pojam banalnosti zla rođen je u potpuno drugačijim okolnostima, kod filozofskog promišljanja o holokaustu. Međutim, jedno od temeljnih teza banalnosti zla jest uloga koju je tehnologija igrala u omogućavanju genocida dotad neviđenih razmjera te cijele grupe i populacije koje mogu postati počinitelji. Odnosno, nova vrsta počinitelja zločina s obzirom na to da tehnologija facilitira indirektan kontakt s radnjama počinitelja. Ovo je omogućilo sudjelovanje u kriminalu mnogih ljudi koji, zbog raznih razloga, ne bi tako spremno sudjelovali u sadističkim radnjama licem u lice. Nenadic vidi *deepfake* pornografiju kao jedan od primjera takvog kriminala. *Deepfake* pornografija vrsta je pornografije generirane umjetnom inteligencije gdje počinitelj uslika bilo kakvu sliku žrtve, primjerice tinejdžericu koja je na meti svojih kolega te tu sliku umetne u aplikaciju koja integrira sliku s pornografskim slikama. Takve slike i video uraci često završe na pornografskim mrežnim stranicama gdje i Googleovi algoritmi šalju promet u njihovom smjeru, omogućujući obostranu zaradu. Nenadic koristi pojam banalnosti zla kako bi ukazala na prirodu i veličinu ove krize. U svom izlaganju osvrnula se i na feminističke uvide posljednjih desetljeća o šteti ranijih oblika pornografije. Naposljetku je pokazala kako tehnologija umjetne inteligencije uvodi cijelu jednu novu populaciju u ulogu počinitelja koji koriste štete pornografije te širi okvir žena kao žrtava pornografije.

Priyanka Jha održala je izlaganje pod naslovom »Reading Lying in Politics in Times of Manufacturing Consent in Populist Regimes: An Indian Feminist Exploration«. Jha je ukazala na rad Hannah Arendt kao podsjetnik na nužnost javnih istina i govorenja istine kao prakse brige za svijet. Posljednja dva desetljeća svjedočimo broju populističkih vlada diljem svijeta što vodi do raznih formalnih i neformalnih kriza – humanitarnih kriza, ratova i globalnih konflikata, oskudica hrane, kršenja ljudskih prava, iseljavanja stanovništva. Umjesto rješavanja temelja tih kriza, populističke vlade koriste laganje, obmanu i netočne informacije kako bi usmjerile ljude od istina i 'proizvele pristanak'. Argumenti i misli Hannah Arendt mogu se čitati kao teorijski okvir za otpor i zahtjev za vrline i integritet u javnom životu. Osvrćući se na djelo *Laganje u politici*, Jha je u svom izlaganju postavila nekoliko pitanja: kako se 'javna istina' definira u suvremeno doba, koja je priroda javne istine i je li utemeljena na stvarnosti i činjenicama ili tehnologijama obrade podataka, jesu li javne istine utemeljene na diskurzivnosti ili su društveno konstruirane i motivirane populističkim režimima te koja je uloga javne istine u rehabilitiranju etike, morala i integriteta koji su potrebni za egalitarizam. Iz perspektive Indije, Priyanka Jha u izlaganju je analizirala prirodu 'javne istine' koju indijska vlada javno

prezentira u posljednje vrijeme kada svjedočimo velikom broju kriza, bilo da se radilo o stampeu u Kumbhi (ožujak 2025.), ili konfliktu s Pakistanom (svibanj 2025.), ili pak o linču Dalit ljudi. Naglašavajući ove primjere, ovo izlaganje propitivalo je prirodu javne istinu i javnih medija koji ju prikazuju na način da vlada Indije održi svoj legitimitet, unatoč tome što predstavljene informacije nisu istina. Izlaganje je Jha osuvremenila analizom Hannah Arendt u kontekstu indijske politike današnjice i doprinosima razumijevanja populističkih režima.

Ankica Čakardić u svom je izlaganju »Humanity in Dark Times« analizirala esej Hannah Arendt o Rosi Luxemburg iz njezine zbirke iz 1968. godine pod naslovom *Ljudi u mračnim vremenima*. Čakardić je prvo istražila metodološki pristup Hannah Arendt – kako i zašto se okreće biografskom narativu kako bi osvijetlila političku realnost. Zatim, je pratila kompleksno nasljeđe Rose Luxemburg – periodični zaborav i ponovno otkrivanje te iskrivljenja koje se o njoj pojavljuju. Naposljetku, Čakardić je obradila središnju tenziju njezina čitanja Rose Luxemburg: tvrdnju da je njezina predanost revolucionarstvu primarno stvar morala, i da je ova interpretacija, unatoč njezinim uvidima, označava pogrešnu interpretaciju Luxemburginog odnosa prema marksizmu. U izlaganju, Čakardić je pokazala kako proučavanje Luxemburg od strane Hannah Arendt otkriva mnogo o njezinoj političkoj misli te ponešto i o našim mračnim vremenima.

Drugo plenarno izlaganje pod naslovom »Hannah Arendt 50 years later: Reflecting about the Multicrisis Today« održala je Maria Robaszkiewicz. Neki pojmovi nas navode na promišljanje o radu Hannah Arendt. Pojavljuju se dovoljno da bismo im pripisali kontinuiranu važnost u razumijevanju misli Hannah Arendt. Jedan od tih pojmova jest pojam krize. Arendt se može prikazati kao misliteljicu krize budući da je to motiv koji se često javlja u njezinim djelima. Hannah Arendt u svom radu traži krize – procjepe u svakidašnjici koji nude priliku za pojedince da stanu jedni pred druge i postanu politički akteri. Za Arendt, kriza je uzrokovana raskidom tradicije kada potencijalni politički djelatnici budu u stanju neizvjesnosti i nedostatkom jasnih smjernica za djelovanje. Istovremeno, kriza je prilika: nudi vitalnu snagu za evoluciju djelovanja. S raskidom tradicije, tradicija prestaje nuditi smjernice za djelovanje. U vidu trenutnih multikriza – klimatske promjene, ratovi na središnjem istoku i Ukrajini, rast populizma i desnice, svjetske migracije – treba nam novi način razmišljanja i novi politički rječnik, nova savezništva kako bi odgovorno rasuđivali i djelovali u svijetu. Robaszkiewicz je postavila važna pitanja o krizi i promišljala o tome što taj pojam zaista predstavlja. Ustvrdila je da je jedan od razloga za rast interesa u akademiji i javnosti za ideje Hannah Arendt to što mnogi politički izazovi traže kritičke i praktične, a ne dogmatične perspektive.

Nakon sekcije izlaganja na engleskom jeziku uslijedila je sekcija izlaganja na hrvatskom jeziku gdje je prvo izlaganje održao Boško Pešić pod naslovom »Amor mundi – istinski ljubiti svijet«. Pešić se osvrnuo na tvrdnju Hannah Arendt da se svjetovnost iskazuje kao fenomen koji se rađa među ljudima, a ne unutar njih. U svjetovnosti političko se ne rađa iz ljudske prirode nego iz međuljudskih odnosa, ono je relacijsko. Taj međuprostor u kojem ljudi djeluju, prema Arendt, izvor je ljudske slobode. Arendt, prema Pešiću, upozorava na to da se današnji svijet ne zna na takav način politički kretati te da tome pridonosi i nestanak univerzalnih vrijednosti i tradicije koja bi pružila nacrt djelovanja. Međutim, Arendt se ne priklanja moralnom pesimizmu modernih teorija nego zagovara obnovu javnog područja. U središtu njezinih promišljanja je svijet kao vremenski prostor, ali i kao temeljni pojam promišljanja i sagledavanja političkog. Svijet je ontološki prostor slobode i pluralnosti u kojem se političko javlja kada ljudi djeluju i govore jedni s drugima. Prema Arendt, kriza političkog nastaje kada ljudi govore i djeluju jedni protiv drugih, a u srži se očituje u nesposobnosti da zajednički mislimo, razlikujemo i stvaramo prostor slobodnog djelovanja. Pešić nas navodi na promišljanje inspirirano Hannah Arendt o tome što znači istinski ljubiti ovakav svijet u kojem živimo.

Željko Senković održao je izlaganje pod naslovom »Mišljenje i vrlina. Bilješke uz teze H Arendt«. Senković je u njemu propitivao ulogu i nasljeđe misli Hannah Arendt u suvremenom kontekstu. Analizirao je njezin tekst *Europe and the Atom Bomb* iz političke i etičke perspektive u kojem Arendt suprotstavlja vojnu tehnologiju s vrlinom hrabrosti. Senković je propitivao može li se njezina analiza smatrati iskorakom u povijesnom i političkom mišljenju te nudi promišljanja o tome kako ih shvatiti iz suvremene perspektive.

Ana Maskalan održala je izlaganje pod naslovom »Budućnost kao politički prostor u filozofiji povijesti Hannah Arendt«. Središnja tema ovog izlaganja bila je budućnost i čovjekov odnos prema njoj. Maskalan je posvetila pozornost njezinoj kritici prema teleološkom razumijevanju povijesti koje pretpostavlja usmjerenost prema unaprijed zadanom cilju i ideološki zatvorenim interpretacijama povijesti. Hannah Arendt je upravo u takvim interpretacijama vidjela opasnost, pripisujući im status jednog od izvorišta političkih i totalitarnih katastrofa dvadesetog stoljeća. Arendt nudi razumijevanje povijesti kao rezultat mreže ljudskih djelovanja kroz vrijeme u kojima je naglasak na novim počecima i pokretačima promjene, na natalitetu. Prema Maskalan, Arendt time odaje sliku povijesti kao otvorene i nepredvidive, a budućnosti kao uvijek neodređene i nezadane. Bolja budućnost se, prema Arendt, krije u promišljenom i odgovornom djelovanju koje obnavlja prostor ljudske slobode.

Domaćini konferencije, Luka Boršić i Ivana Skuhala Karasman održali su izlaganje naslovljeno »Recepcija H. Arendt u Hrvatskoj«. Izlagači su naveli da je istraživanje filozofije Hannah Arendt u Hrvatskoj započelo relativno kasno – tek dva desetljeća nakon njezine smrti 1975. godine. Tako je seminalno djelo *Vita activa (The Human Condition)* objavljeno tek 1991. godine, a prvi znanstveni članak tek 1999. godine. Popularnost misli i filozofije Hannah Arendt rasla je nakon 2000tih godina, posebice nakon 2010. kada se javlja mnoštvo prijevoda, članaka, knjiga i akademskih radova. Najvažnije hrvatske prevoditeljice njezinih djela su Mirjana Paić Jurinić i Nadežda Čačinović – ujedno i zasluženo glavna panelistica ove konferencije. Autori navode da su na hrvatski jezik prevedena gotova sva njezina ključna djela: *Eichmann u Jeruzalemu*, *Izvori totalitarizma*, *Ozlu*, *Što je politika?* i *Ljudi u mračnim vremenima* te razni njezini eseji i kraći tekstovi. Zaključak Luke Boršića i Ivane Skuhale Karasman bio je da je Hannah Arendt postala najprevođenija i najistraživanija filozofkinja u Hrvatskoj. Oni razlog tome pripisuju aktualnosti političko-filozofske misli Hannah Arendt, univerzalnim temama odgovornosti i zla te njezinom plodnom intelektualnom nasljeđu.

Posljednje izlaganja konferencije »Doprinos filozofkinja iz Bosne i Hercegovine razvoju neomodernističke etičke i političke misli« održala je Šeherezada Džafić koja se u izlaganju referirala na filozofkinje iz Bosne i Hercegovine te njihovu doprinosu razvoju neomodernističke političke i etičke misli. U izlaganju se posebice osvrnula na bosanskohercegovačke misliteljice Amilu Buturić, Zilhu Mastalić-Košutu, Lejlu Mušić i Šejlu Šehabović, koje propituju pitanja slobode, odgovornosti i javnog djelovanja u kontekstu postratnog i tranzicijskog društva.

U sklopu konferencije 28. studenog 2025. godine održana je i tribina pod naslovom *Žene i moć* koja je ugostila žene iz raznih područja javnog djelovanja. Gošće tribine bile su znanstvenica Iva Tolić, bivša novinarka i političarka Jadranka Kosor, kazališna redateljica i sveučilišna profesorica Franka Perković te redateljica i producentica Tamara Babun Zovko. Tribinu su vodile novinarka Mila Moralić i filozofkinja Ana Maskalan koja je održala uvodnu riječ te rekla da je cilj razgovora nadići tradicionalne narative o moći kao hijerarhiji i dominaciji. Umjesto toga, u skladu s idejama Hannah Arendt, cilj tribine je istraživanje moći kao kolektivne sposobnosti djelovanja i stvaranja javnog prostora. Prema Arendt, moć odgovara ljudskoj sposobnosti da se djeluje zajedno. To je moć s drugima, a ne moć nad njima. Mila Moralić nadodala je da je razgovor zamišljen kao reflektivan i suradnički prostor te da se umjesto debate vodi poticajan dijalog o raznolikim načinima na koji žene grade i koriste moć.

Prvo pitanje postavljeno sudionicama bilo je o tome postoji li razlika u načinu na koji žene i muškarci koriste moć i ako ta razlika postoji je li društveno

uvjetovana ili prirodna. Iva Tolić smatra da zasigurno postoji razlika o tome kako žene i muškarci imaju moć, dolaze do moći i koriste ju te da je to društveno uvjetovano. Smatra da je to uvjetovano od najranije dobi te se očituje i u bajkama koje pričamo djeci u kojima je cilj ženskih likova uglavnom se udati za princa dok su muški likovi usmjereni osvajanju, pobjedi i moć. Nismo navikli da djevojke trebaju imati ambicije dok je to drugačije kod dječaka. Djecu učimo o tome odmalena i dobivamo muškarce koji teže za moći i djevojke koje teže za udajom. Dječake se potiče da se natječu, da budu prvi dok se djevojčice uče da budu pristojne, da pospremaju, da pomažu drugima, da se ne suprotstavljaju, da traže kompromise. Te razlike reflektiraju društvo u kojem živimo.

Jadranka Kosor u odgovoru na pitanje osvrnula se na stanje u politici te je dala distinkciju između osobnih karakteristika žena i muškaraca. Stoga, na pitanje kako muškarci i žene koriste moć, njezin odgovor je bio »kako koji muškarac i »kako koja žena«. Smatra da imamo primjere iz našeg društva gdje su se i žene i muškarci pokazali nepoštenim, koruptivnima, licemjernima i slično. U politici, što se tiče moći, smatra da i žene i muškarci slično reaguju.

Franka Perković odgovorila je na pitanje teom da moć nije neutralna nego je vezana za tradiciju, kulturu i kontekst u kojem nastaje i iskazuje se. Smatra da postoji intrinzična razlika u tome što su muškarci, tradicionalno, u različitoj poziciji od žena, kao spol koji je imao moć u društvu i nad ženama. Zaposjedali su mjesta društvenih hijerarhija, za razliku od žena koje tome nisu imale pristup. Perković smatra da su s obzirom na to žene razvile i različite metode – komunikacija, kompromis, medijacija, a koje su nažalost i izvor rodni stereotipa. Posebice je naglasila problem internalizirane mizoginije zbog čega žene posežu i opravdavaju tradicionalno muške metode dobivanja i korištenja moći te svojim ponašanjem perpetuiraju rodne stereotipe.

Tamara Babun Zovko smatra da postoji razlika između osoba koje aktivno traže i žele moć te osoba koje se nađu u pozicijama moći iz drugih razloga te je mišljenja da se u prvoj skupini može pronaći više muškaraca. Progovarala je iz vlastitog iskustva upravljačke pozicije te u upravljanju vidi razliku između muškaraca i žena – muškarci daleko lakše delegiraju zadatke na druge i oslobađaju se odgovornosti dok žene to teže rade, smatraju da moraju biti besprijekorne i da je na njima disproporcionalno veća odgovornost. Iz njezinog osobnog iskustva i svjedočanstava žena koje su u upravljačkim pozicijama, uviđa da žene često žele internalizirati ideju slobode za koju smatraju da ju muškarci imaju – slobodu da pogriješe i da nastave dalje. Babun Zovko navela je zanimljiv primjer toga kako se lokus moći može promijeniti – izgradnjom magistrale, žene u Dalmaciji dobivaju moć koju prethodno nisu imale zbog toga što su nasljeđivanjem zemlje koja se nije mogla obrađivati odjednom

prodavale tu zemlju za izgradnju magistrale i dobivale novac koji je mogao pospješiti njihov društveni položaj.

S obzirom da u današnjem svijetu vidimo porast autoritarnih tendencija, sudionicama se postavilo pitanje o ulozi žene u obrani demokracije. Iva Tolić smatra da bismo odmalena trebali poticati i obrazovati žene kao punopravne članice društva da sudjeluju i da žele sudjelovati u izgradnji društva.

Pitanje gospođi Kosor bilo je usmjereno na njezino iskustvo položaja žena u kriznim situacijama. Kosor je navela da je opće mišljenje tijekom njezinog položaja premijerke Republike Hrvatske bilo da će ona biti, kako kaže »mala od kužine«, odnosno da će se poslušno voditi naredbama i uputama muških kolega kojih je tada bila većina u Hrvatskom saboru i Vladi. To je borba kojom se suočavala velikim dijelom svog mandata. Osim toga, izazovi su se javljali i s medijske strane koji su joj također često pristupali s omalovažavanjem i podsmjehom. Iznijela je mišljenje da i danas situacija nije mnogo bolja budući da i danas žene nisu dovoljno zastupljene u politici, u Vladi i Saboru. Smatra da bi se žene u obrani demokracije, vladavine prava i pravne države morale izboriti za vidljiviju ulogu.

Pitanje o položaju žene u krizama također je postavljeno Perković koja se slaže da se žene tijekom kriza nalaze u težem položaju. Smatra da se moć tijekom kriza centralizira te da je situacija kriza opasna budući da se znaju narušiti demokratski principi. Osvrnula se na stanje tijekom potresa u Zagrebu i tijekom pandemije kada je Perković djelovala kao dekanica fakulteta te iznosi izazove s kojima se susretala. Smatra da žene trebaju biti svjesne svoje odgovornosti te polaže nadu u promjenu svijesti putem odgoja dječaka i djevojčica.

Tamara Babun Zovko sljedeća je odgovorila na pitanje o ulozi žene u obrani demokracije te položaju žene u kriznim situacijama. Smatra da je neopravdano da je Hrvatska zemlja koja je stalno u krizama s obzirom na resurse, potencijale i bogatstvo koje ima. Smatra da uloga žena može biti u promijeni diskursa – ne polaziti od pozicije obrane nego bi trebalo djelovati iz pozicije napada. Također, misli da su potrebni i feministi, muškarci koji će stati na stranu žena.

Perković se nadovezala svojim iskustvom držanja nastave gdje primjećuje novi val konzervativizma i tradicionalizma kod mlađih generacija. Njezino nastojanje je uspostaviti dijalog i razumijevanje između društvenih frakcija.

Kosor se osvrnula na pitanje pobačaja. Pitala se kako to da u Hrvatskom saboru nije donesen novi, zakon o pobačaju jer je na snazi zakon iz Jugoslavije. Ustavni sud naredio je 2017. godine da se donese novi zakon o pobačaju međutim još dan danas nije donesen. Perković navodi da je situacija s pobačajem danas radikalno loša. Pristup informacijama oskudan je, aktivističke organizacije su te koje nude pomoć. Pitanje pobačaja nekad je bilo pitanje ženskog

i narodnog zdravlja dok je danas to ideološko pitanje. Iva Tolić navodi da je veliki problem po pitanju pobačaja ali i ženskog zdravlja edukacija. Smatra da je izrazito bitno educirati mlade ljude, pogotovo u manjim sredinama, u školama i u obiteljima. S medicinske strane smatra da medicina nije puno ulagala u žensko zdravlje, općenito u proučavanje ženskog zdravlja. Tolić naglašava izuzetno bitnu stavku – kontracepcija je disproporcionalno usmjerena na žene. Time se očituje i pristranost i neosjetljivost medicine za žensko stanje. Postoji mnogo načina na koji kontracepcija može biti usmjeren prema muškarcima ali se u to ne ulaže dovoljno novca, istraživanja i pažnje. Naposljetku, menopauza je također jedan fenomen koji je na svjetskoj razini nedovoljno istražen i čemu se ne pridaje dovoljno pažnje s medicinskog aspekta.

Mila Moralić uputila je sljedeći pitanje gospođi Kosor: jesu li političari predvodnici društvenih promjena? Kosor smatra da to nije slučaj. Naglasila je problem korupcije u hrvatskoj politici. Smatra da ministri moraju biti uzor u tome kako poštivati zakon i ustav Republike Hrvatske, a u njihovim ponašanjima to se ne očituje. Upravo oni koji trebaju čuvati vladavinu prava i pravne države to ne rade te Kosor smatra da time ne vide političare kao predvodnike pozitivnih promjena.

Ana Maskalan postavila je pitanje Franki Perković i Tamari Babun Zovko kako vide umjetnost kao pokretača promjene. Perković je navela kako kazalište jest javni prostor i svaki izlazak na scenu jest izlazak u javni prostor. U kazalištu se učimo čuti i razumjeti drugoga. Smatra da kazalište ostaje važno mjesto susreta te je prostor komunikacije i dijaloga koji je i potencijalno opasan za krute strukture. Priznala je da i dalje postoje hijerarhije moći unutar dramskih umjetnosti što se očituje u ugovorima i honorarima koji se razlikuju između spolova. Vidi pozitivnu promjenu u tome što je kazališnih redateljica i studentica režije sve više te se tako ne može više reći da je to 'muška' profesija.

Tamara Babun Zovko kazala je da po pitanju filma postoji veliki problem zbog toga što je film izrazito skup. Film ovisi o novcu i filmaši u nemogućnosti ostvarivanja svojih ideja i karijera počnu ovisiti o trendovima i festivalima. Poznavajući situaciju pozitivno je iznenađena količinom političko angažiranog filma s obzirom na ozbiljne prepreke na koje filmaši nailaze. Smatra da su festivalski trendovi anti-filmski i anti-društveni. Osim toga, navela je da živimo u sustavu koji nije realan. Ekonomski sustav nije utemeljen na čvrstim točkama, vrijednostima i idejama. Smatra da ima dovoljno angažiranih filmova navodeći primjer filma o Dini Sinovčiću, o hrvatskom nagrađenom i cijenjenom paraolimpijcu. Babun Zovko navela je da je problem što ona nema taj film gdje prikazati budući da nedostaju kina koji otkupljuju takve filmove. Ukoliko se taj film pusti u *online* sferu nosi se s problemom inflacije, prezasićenosti sadržajem.

Mila Moralić smatra da je barem djelić odgovora u prisutnosti i angažmanu na društvenim mrežama gdje vidi prostor za pozitivne promjene. Perković je ipak naglasila da su društvene mreže 'baloni' gdje smo izloženi istomišljenicima. Smatra da svakim našim djelovanjem, svakog dana, možemo pozitivno utjecati na društvo oko nas. Time ne trebamo zanemariti realni svijet. Uslijedila su pitanja iz publike te je time završena ova zanimljiva, poticajna i inspirativna tribina.

Ova tribina ima tužan i tragičan epilog. Dana 9. ožujka 2026. godine novinarka Mila Moralić preminula je u 45. godini. Mila Moralić bila je renomirana i nagrađivana novinarka, humanistica, borkinja za ženska prava te protiv društvene nepravde i korupcije. Bila nam je izuzetna čast ugostiti ju na Institutu za filozofiju.

Mia Biturajac